

Florencio Delgado Gurriarán

Saudades de Valdeorras

Discurso de ingreso
como académico correspondente

O Barco de Valdeorras, 6 de setembro de 1981

REAL
ACADEMIA
GALEGA

Florencio Delgado Gurriarán

Saudades de Valdeorras

Discurso de ingreso
como académico correspondente

O Barco de Valdeorras, 6 de setembro de 1981

REAL
ACADEMIA
GALEGA

O solemne acto no que foi lido o discurso de Florencio Delgado Gurriarán recollido no presente volume celebrouse o 6 de setembro de 1981 no Casino do Barco de Valdeorras.

Esta edición elaborouse a partir do mecanoscrito orixinal custodiado na Real Academia Galega.

Cuberta: ilustración de Vicente Rojo para o poema de Florencio Delgado Gurriarán “Conto sinxelo” publicado no número 2 de *Vieiros* (1962).

Letras Galegas 2022

Edita

Real Academia Galega

© Real Academia Galega, 2022

Depósito legal: C 625-2022

DOI: <http://doi.org//10.32766/rag.398>

Real Academia Galega

Rúa Tabernas, 11

Apartado 557

15001 A Coruña

Tlf. 981 20 73 08

www.academia.gal

publicacions@academia.gal

**REAL
ACADEMIA
GALEGA**

**XUNTA
DE GALICIA**

O 5 de Nadal de 1980 rexístrase na secretaría da Real Academia Galega un escrito asinado polos académicos numerarios Valentín Paz-Andrade, Francisco Fernández del Riego e Xulio Francisco Ogando Vázquez no que se propón a Florencio Delgado Gurriarán (Córgomo de Valdeorras, 1903) como académico correspondente desta institución en México. Na proposta salientan os académicos a súa condición de “inspirado poeta e patricio insiñe”, transcribo literalmente, e subliñan o seu compromiso coa lingua, a cultura e mesmo a dignidade política de Galicia naquelas terras americanas, en anos e circunstancias ben difíciles, protagonizando iniciativas que forman parte desa Galicia infinda da que el tanto falaba, capítulos moi cualificados da nosa historia contemporánea.

Non é habitual que un académico correspondente escriba un discurso de ingreso na institución, algo que os estatutos reservan para os membros de número e de honra. O feito de residir Florencio Delgado Gurriarán en México impedía a súa posible elección como académico de número, malia que nalgún momento se considerou esa posibilidade pensando no seu regreso e domiciliación definitiva na terra, tal que dende os primeiros anos da década dos sesenta xa viñan facendo algúns exiliados.

Non puido ser así. Delgado Gurriarán volveu por primeira vez en 1968, logo de case trinta anos de desterro. Foi unha viaxe

curta, de apenas dous meses. A segunda, xa na compañía da súa esposa, Celia Teijeiro, filla de emigrantes galegos, fíxoa en 1976. A terceira, igual de breve, en setembro de 1981. Daquela celebración no Casino do Barco o acto de recepción como académico correspondente da RAG ao que asistiron, entre outros persoeiros, Ramón Piñeiro, Valentín Paz-Andrade, Francisco Ogando Vázquez, Isaac Díaz Pardo (que entón estaba a preparar a edición d' *O soño do guieiro*, un dos libros máis queridos do autor), o dramaturgo valdeorrés Lauro Olmo e quen por aquelas datas era o segundo presidente da Xunta Preautonómica de Galicia, o médico Xosé Quiroga Suárez, tamén destas terras de Valdeorras.

Dende o primeiro momento Florencio sentiu o afecto e a admiración dos seus veciños, que o acompañaron multitudinariamente na súa derradeira viaxe ao cemiterio de Córghomo, cando en xullo de 1987, tal como deixara disposto, viñeron as súas cinzas dende a outra beira do océano á terra que o vira nacer e que el endexamais esqueceu.

Nesta data sobranceira do 17 de maio de 2022, Día das Letras Galegas, a Real Academia Galega honra a memoria de Florencio Delgado Gurriarán na súa patria primeira. Con este motivo, reproducimos o discurso íntegro que o poeta redactou para aquela outra xornada de setembro de 1981, na súa recepción simbólica como académico correspondente e como membro fundador do Instituto de Estudos Valdeorreses. Nos seus parágrafos o poeta invítanos a percorrer non só a súa biografía senón a memoria daqueles que viviron un dos capítulos máis trágicos da nosa historia: a ferida esgazadora do desterro. Cando a Real Academia Galega considerou a figura de Florencio Del-

gado Gurriarán para dedicarlle o Día das Letras Galegas, non pensou unicamente na significación do poeta senón moi fundamentalmente na memoria daquela xeración de homes e mulleres que, forzados pola traxedia, se viron obrigados a fuxir da terra para procurar a vida en xeografías moi afastadas, distantes e distintas, mais sen perderen nunca nin a dignidade nin a esperanza. Moitos non volveron. Florencio Delgado Gurriarán dá conta da memoria daqueles días neste texto, lido diante dos seus paisanos, con atención especial á república mexicana e ao seu presidente Lázaro Cárdenas, que os acolleu cos brazos abertos.

Completa o discurso de Delgado Gurriarán unha achega de Xosé Gayoso Díaz, amigo persoal, fundador do Instituto de Estudos Valdeorreses, acaso a persoa que máis teimou para conseguir a volta de Florencio e quen máis traballou a prol do seu recoñecemento. Semella de xustiza reproducir nestas páxinas as palabras que Gayoso Díaz (“Pepe Gayoso” na intimidade) pronunciou no Barco para recibir o seu amigo naquela xornada que lembra a xente toda de Valdeorras, palabras que o propio Gayoso recolleu algúns anos despois co gallo do *II Encontro de Poetas Valdeorreses* (1989).

Víctor Fernández Freixanes

Presidente da Real Academia Galega

Córgomo de Valdeorras, 17 de maio de 2022

Discurso do Ilmo. Sr. D.
Florencio Delgado Gurriarán

Florencio Delgado Gurriarán por Anxo Santomil

Señores académicos:

Miñas donas, meus señores, meus amigos, irmáns todos no amor a esta nosa Terra, na que me atopo de novo despois de longos anos de saudosa lonxanía, con dous pequenos intervalos de retorno ao meu lar valdeorrés que serviron para aviventar as miñas señardades e o meu devecer.

Eu que xamais tiven madeira de emigrante, inda que si, de mozo, inquedanzas viaxeiras, levo fóra desta terra a meirande parte da miña vida, morando alén mar, por sorte na Nova España e por máis sorte aínda na Nova Galiza, onde, se perdín a felicidade de vivir eiquí, na miña terra, vivo satisfeito dabondo no meu fogar crioulo e podo aturar as miñas saudades de Valdeorras mercede ao agarimo dos meus, mexicanos de sangue galego; queréndolle a México, á Nova España, que nos deu a min e a todos os meus irmáns peregrinos da Democracia o novo soar onde reconstruímos as nosas vidas, onde gañamos o pan e mais o compango decotío, onde amamos os nosos e arranxamos o noso vivir e onde para sempre dormen nos hortos da saudade os moitos peregrinos que fixeron a derradeira viaxe; mais queréndolle tamén á vella España, terra entrañabelmente amada,

que hoxe, por sorte, xa se decatou de que é comunidade de pobos fraternos, de que é nación e patria querida de todos eles, de que é xardín, mosaico polícromo e harmonioso concerto de falas irmás dirixido pola prócer lingua de Cervantes e Valle-Inclán, que todos chamamos tamén nosa e non estepa monocroma, monótono e tristeiro gori-gori e gaiola de nazonalidades, como foi até hai pouco e como tantiños soamente arelan que volva ser... E non sigamos a falar de cousas vedrañas; todos estamos no allo, todos, os vellos porque o vivimos e os mozos porque llelo dixeron, sabemos o conto: daquela para min e para os que coma min pensaban foi a de “xogar a perder, pagar e calar”, ou sexa morrer, ir á cadea ou, con sorte, “liscar de esguelas”, “darlle sebo ás canelas”, “deixar terra para nabos” e, despois de longa viaxe por Portugal, por Francia e polas dúas Españas, cantarmos aquilo de: “Mira, mira que caraino (eufemismo polo que xa sabedes) / onde viñemos dar: / a dous mil quíntos metros / sobre do nivel do mar...”, que é o que eu cantei coa música dunha polca que, daquela, estaba en todas as sinfonolas, ao chegar á beira de acolá do Atlántico, do *Mare Nostrum* dos galegos para, despois das interquincias da loita fratricida e das penalidades da odisea da desfeita, embebedarme, o mesmo que os outros irmáns exiliados, coas belezas do Trópico, aloumiñar o meu padal coa sensual golosía das súas froitas e “platicos” enxebres e festexar os meus ouvidos co rechouchío dos huapangos, co varudo berro das cantarenas rancheiras, coa graza inxel dos corridos e co mel do español das Américas, salferido de eses, de eufólicas verbas aborixes, de graciosos arcaísmos e de agarimosos diminutivos, co español da Nova España, co español de México, escrito co “xis”

ou “equis” que tanto lle gorentaba ao Capitán Xeral dos Exércitos da Terra Quente don Ramón del Valle-Inclán, pai do ares-tora Marqués de Bradomín pola graza do Rei don Xoán Carlos, paladín da España democrática.

Non todo foi festa daquela, pois para gañar os “frijolitos”, para levarlle o cibaco ao meu niño crioulo, tiven que esquecer-me de que era universitario (pois a miña carreira de Dereito non é tan exportábel como a de médico ou enxeñeiro) e andar ás atoutiñadas con traballos (“chambas”, no argot mexicano) hete-róclitos e, para desempeñalos con relativo éxito, eu, nefelibata, tímido e introverso por natureza, tiven que pór os pés no chan e facerme extraverso e arriscado (soamente un pouquiño). Botei man do maletín e vendín fertilizantes, aceites, roupa, zapatos de muller, seguros... mesmo xamóns polas terras do Anáhuac até que viñen ancorar nuns laboratorios nos que atopei xente amiga e da miña mesma fornada de peregrinos e neles traballei, como representante na Nova Galiza, vinte e sete anos até a miña xubilazón sen xúbilo, pois a ninguén aleda o pasar á reserva, no ano 1976. Esta miña escura odisea foi semellante á da meirande parte dos meus compañeiros emigrados, endebén houbo moitos triunfadores e houbo tamén, endemal, tantiños fracasados.

Emporiso non todo foi procura de “frijolitos” nas nosas xeiras novohispanas. Sen tencionar compararnos cos galegos de Bos Aires, capital cultural da Galiza nos anos de posguerra, cando, despois da vitoria da metade dos españois, ficou a España maltreita, a intelectualidade decimada e a fala galega ás escu-ras, a emigrazón galega en México tamén acendeu o seu fachiño para escorrentar as tebras culturais. Primeiro *Saudade – Verba*

Galega nas Américas e logo *Vieiros*, foron as dúas revistas escritas totalmente en galego que, modestamente a primeira e de luxoso formato a segunda, puxeron as súas páxinas ao servizo da nosa cultura. E o Padroado da Cultura Galega en México, fundado o 29 de xuño do ano 1953, o Ateneo de Galicia, o Grupo Saudade, as Irmandades da Fala, o Partido Galeguista, que editou no ano 1943 o *Cancioneiro da Loita Galega* e *A nosa xente*, fixeron o seu labor a prol de Galiza e da nosa fala en conferencias, publicacións, emisións de radio e celebracións dos Días de Galiza. Naquelas revistas e nestas institucións traballaron afincadamente, levados polo seu amor á terra lonxana e benquerida, Roxelio Rodríguez de Breaña, publicista de radio e primeiro secretario xeral do Padroado, premiado polo seu labor a prol da causa galega co Pergamiño do Pedrón de Ouro, o ano 1975; o cineasta Carlos Velo Cobelas, laureado pola súa película *Torero* e sobranceira figura do cine mexicano de arestora, o editor Alexandre Finisterre, o profesor Lois Soto Fernández, tribuno de quente oratoria, o arquitecto Xosé Caridad Mateo, o escultor Uxío Souto, Ramiro Illa Couto, Elixio Rodríguez, Xermán Rañó, Carlos Tomé e moitos máis que, por sorte, aínda viven (e vivan moitos anos e nós que o vexamos). E tamén afincadamente traballaron moitos entrañábeis amigos que arestora xacen no chan mexicano: o pintor Arturo Souto, gloria de Galiza, o escritor Marcial Fernández, o profesor emérito da Universidade Autónoma de México Amancio Bolaños, o enxeñeiro Adolfo Vázquez Humasqué, o filólogo Félix Martín Iglesias, o veterinario Severino Pellit Varela, Horacio Casas, Andrés Valín Salvador, incansábel recadador de cartos para as causas galegas e moitos,

moitos máis. Eu, dende logo, tamén traballei un pouquiño. E con nosoutros colaboraron nas nosas revistas escritores mexicanos tan sobranceiros coma don Alfonso Reyes, cun fermoso traballo sobre Valle-Inclán, do que foi amigo, o académico de Historia e Xeografía Arturo Arnaiz y Freg e o poeta costarricense Rafael Cardona. Tamén moitos dos vellos e novos escritores residentes na nosa terra honraron cos seus traballos as páxinas de *Saudade e Vieiros*.

O noso exilio, que non nos desvencellou da Terra, foi bo para nós e para a nación que nos acolleu. Houbo moitas e diferentes opinións sobre nós na terra anfitrioa, mais se fixésemos un inquerimento sobre eles comprobaríamos que foron máis e mellores as favorábeis. Por ser polo de agora a derradeira citarei só a do valente xornalista mexicano Mauricio González de la Garza quen, na súa polémica obra *Última llamada*, di —páxina 138—: “Lázaro Cárdenas, además de expropiar el petróleo trajo a miles de españoles republicanos, germen y conciencia, labor y amor...” [...] “Los españoles llegaron a trabajar, a luchar, a ganarse el pan de cada día sin más aliento que el interior ante las perspectiva de una vida nueva. Y trabajaron y se hicieron nuestros y enriquecieron a México. Lázaro Cárdenas no confundió nunca a los exiliados. El supo que venían a abrir horizontes y a inyectar ideas, que venían a construir fábricas y a abrir el peregrinaje del pensamiento. Cárdenas, al traer a los españoles, vivificó la patria, la glorió en ellos y ellos fueron bendición para nuestro suelo...” [...] “Vinieron a trabajar y trabajaron; vinieron a ser con nosotros y lo han sido con grandeza, con luminosidad, con amor entrañable. Los españoles no eran vividores

ni terroristas, ni secuestradores ni asaltantes, eran hombres y mujeres que venían de campos de batalla, de campos de concentración, de amenazas de horror. Y su sangre se hizo sangre mexicana y su polvo, el de muchos ya, es polvo mexicano” [...] “Don Lázaro nos trajo españoles que han sido el mejor regalo que esta tierra ha recibido”.

Pola miña parte —agora falo eu— quero aproveitar esta emposta para renderlle unha homenaxe de amor e gratitude ao “Tata” (pai en lingua purépecha) Lázaro, ao sobranceiro home de América, ao petrucio mexicano de faz esgrevia e triste e nobre corazón (como digo nun poema inédito) que nos abriu as portas da súa “Suave Patria”, agarimoso cualificativo que a México lle deu o poeta López Velarde nun inmortal poema.

Auga pasada non move o muíño inda que haxa tantiñas xentes que quixeran facela recuar para levala de novo á súa acea, coidando que “primeiro moe o que primeiro chega”, mais cómpre dicirlles que “o que está na acea é o que moe e non o que vai e non volve” e na Galiza, na España, na Europa e no mundo de hoxe en día, aquilo que arestora, por sorte, non está no muíño non pode nin debe voltar moer, polo que temos que pedirles aos muiñeiros de agora que o fagan ben —Deus os ilumine— para que non volvan as vellas muiñadas e para que tampouco incen as nosas terras outros andazos.

Conta nova. Eu, nun intre de pesimismo, compuxen este poemíña:

Eis toda a nosa historia:
Longos anos de ensoños,
cinco de inxenuidades, tres de morte,
logo, infindos de noxo...
Endebén, nin as coitas son eternas,
xa volven os ensoños.
E dispois?
Ninguén sabe!
Cicais o mesmo conto?

Pero non debe repetirse o mesmo conto. Cómpre seguir polo bo camiño da Democracia, sen reclamar desforra, como moi ben dixo no seu inspirado “Canto ao catro do Nadal” o admirado petrucio da cultura galega Valentín Paz-Andrade, mais tamén sen atariños, sen dúbidas nin retranscas; cómpre aforrar sangue fraterno e non escatimar traballo, enerxía e amor no labor a prol da nosa Galiza, a prol dos pobos de España, a prol da nazón española.

Fólgome con estar convosco, benqueridos amigos e veciños, no noso val, na nosa Galiza e na nosa España e, nesta ledizosa xeira, quero darlles as grazas máis afervoadas aos membros desta douta Real Academia Galega polo honor que me conferiron ao nomearme académico correspondente, gran premio para un labor cativo, mais que eu acepto co desexo de compartilo coas xentes deste meu Valdeorras por min idolatrado e tamén cos meus compañeiros da emigrazón galega en México, baril equipo que, como dixen antes, traballou moito a prol da nosa cultura e da nosa fala.

Quero tamén agradecerlles aos boísimos amigos do Instituto de Estudos Valdeorreses, á Xunta de Galiza, moi especialmente ao egrexio valdeorrés don Xosé Quiroga que tan ben a preside, ás autoridades municipais do Barco e á Comisión das Festas do Cristo por todas as actividades que fixeron posíbel esta miña viaxe de peregrinazón á terra galega, realizada coa mellor compañía que eu poidera ter, que é a miña dona. E tamén a Edicións do Castro, benemérita da cultura galega, pola publicazón do meu libríño *Cantareñas*.

Dixen.

Florencio Delgado Gurriarán

O Barco de Valdeorras, 6 de setembro do ano 1981

Discurso do Sr. D. Xosé Gayoso Díaz

Miñas donas. Señores: Grazas. Ou con expresión valdeorresa: Graciñas!, polo honroso e moi grato encargo de presentar esta homenaxe a Florencio Delgado Gurriarán, a cuxa memoria está dedicado este Encontro de Poetas Valdeorreses.

Pídvos perdón por non poder estar aí persoalmente, e ben sabe Deus que nada podía ser para min máis agasalleiro que facer a gabanza e a loa de Florencio, pois, como dixen hai sete anos no discurso de acollida de Florencio como membro de mérito do Instituto nesta mesma tribuna, de tan gratos recordos para todos nós —Florencio foi, ademais dun dos meus mellores amigos, o meu mestre—. Del dependín o amor ao ben e á beleza; aos “bos e xenerosos” de Pondal; aos “que levan na fronte unha estrela / ai aos que levan no bico un cantar”, de Curros Enríquez; amor á nosa fala; ao idioma galego no que se fixeron os máis altos poemas —a lírica galega é unha das primeiras do

Este texto foi o “Limiar” do *Caderno Monográfico* 9, que recollía o *II Encontro de Poetas de Valdeorras*, organizado polo Instituto de Estudos Valdeorreses en 1989.

mundo—, amor a Valdeorras, a este pequeno val do que podíamos dicir, en frase de Afonso X o Sabio —un dos primeiros poetas en galego—, que é como un paraíso de Deus. Valdeorras, da que Florencio dicía: “Miña noiva / miña terra / á beira do Sil deitada”. Aprendín que amar a Valdeorras era amar a Galicia, a España, a Europa, ao mundo enteiro, pois como con acento ecuménico di Florencio: “Galicia é infinda! A nosa Galicia é máis que toda a terra. Onde un galego está, atópase ela”. O que en cambio non aprendín de Florencio foi a facer versos tan inspirados coma os seus, xa que como poeta non pasei de ser un aprendiz, e, por iso, se puídesse estar rodeado de poetas, sentiríame como pito en curral alleo.

Florencio nace en Córghomo o 27 de agosto de 1903, vive en Córghomo ata 1910, estuda en Valladolid a carreira de avogado, volve a Córghomo en 1928, en 1936 ten que fuxir a Portugal e despois a Francia, e, ao rematar a guerra, exíliase en México, que di é a súa segunda patria; casa con Celia Teijeiro, filla de pais galegos, e funda o seu fogar, e xa vivirá en México toda a súa vida. O 14 de maio de 1987 falece en California, no domicilio dun fillo.

A obra poética de Florencio esténdese desde 1928, en que empeza a escribir versos que con pseudónimo de Corgomófilo, publicaba no *Heraldo de Ourense* e outros periódicos, ata o anterior ano ao seu falecemento, en que publica *O soño do guieiro*. En 1934 publica *Bebedeira* en Nós; xa no exilio publica moitos versos, tanto no *Cancioneiro da loita galega* como nas revistas *Vieiros* e *Saudade*, das que foi director. No ano 1946 foi premiada en Buenos Aires a obra *Poesía inglesa e francesa vertida no*

galego, na que Florencio traduce poemas de Paul Verlaine, Mallarmé, Paul Claudel, Jean Cocteau e outros moitos. En 1963 editánlle en Vigo *Galicia infinda*, de poemas galegos e poemas mexicanos. En 1981 publica o Instituto de Estudos Valdeorreses *Cantareñas*, que foi un dos maiores éxitos do Instituto, pois para presentar o libro, recibir a medalla de membro da Real Academia Galega e a homenaxe de Valdeorras, puidemos traer a Florencio e á súa dona dende México, no que había de ser a súa última viaxe en vida á súa terra. E, como xa dixen, en 1986 Edicións do Castro dá ao prelo *O soño do guieiro* —o “guieiro” ao que se refire Florencio é Castelao—. O seu primeiro froito literario, e tamén a filla predilecta, foi a súa obra *Bebedeira*, e este último libríño, de apenas noventa páxinas —un opúsculo en realidade—, saíu tan perfecto que situou a Florencio nese monte Olimpo dos literatos elixidos dos deuses, que son as historias da literatura —neste caso da literatura galega; así, Carballo Calero inclúe a Florencio entre os novencentistas, grupo formado por Manoel Antonio, Amado Carballo, Blanco Amor, Euxenio Montes e Federico García Lorca polos *Seis poemas galegos*, figurando tamén Florencio nas historias da literatura galega de Fernández del Riego, de Varela Jácome e todas as demais.

A poesía de Florencio é poesía da Natureza, do viño e do amor. Segundo Carballo Calero, a poesía de Florencio intégrase na escola hilozoísta de personificación da natureza e, en efecto, é unha poesía animista que inspira vida e amor a todas as criaturas. Así, as vides son ledas mozas churrusqueiras que, maquilladas de sulfato, sorrínlle ao vento, coquetas; o vento é baril mociño das festas que mercou na tenda do souto seu perfume

de candeas; a Pena Trevinca tense por mellor moza cás outras e faille tolos acenos de burla ás montañas todas.

Mais, sobre todo, a poesía de Florencio é unha poesía do amor. Eros e Venus son os deuses que inspiran os seus versos. Erato, a musa do amor e do Himeneo, é a súa musa. É un amor panteísta como o dos antigos cultos aos ríos —o pai Sil—, aos montes, ás herbiñas do chan, aos bichiños de Deus, ao Sol, á Lúa; nada da Natureza lle é alleo. Florencio é un poeta bucólico, xeórxico, namorado da natureza: un verdadeiro ecoloxista. Namorado de Galicia, pois a loar e cantar a Galicia dedicou en exclusiva toda a súa longa vida. E tamén —claro está— amor aos engados das ledas nenas churrusqueiras:

Madurecen amerodos
na campía do teu peito.
[...]
No teu nacre morno e doce

No vencello dos meus brazos
[...]
é fonte a deitar brancura.

Tolaxe de tepideces;
almasí morno a tremer;
tenro desleixo de morte,
dozura no esmorecer.

Estas imaxes: “nacre —nácara— morno e doce”, este tépedo marfil trémulo —“almasí morno a tremer”—, son dunha absoluta perfección; mais esa aperta á devecida paréceme un cume da lírica amatoria, porque a devecida é ao mesmo tempo a amada e a desexada ardentemente, e este acerto de Florencio púxoo á altura dos máis altos poetas amatorios de todos os tempos.

Parodiando a Antonio Machado, direivos:

Poetas do verde val de Valdeorras!,
que a terra cantades na nosa vella fala,
que o sol e a choiva de Galicia
vos colme de ledicia de luz e de riqueza.

Índice

Limiar do Presidente da Real Academia Galega, Excmo. Sr. D. Víctor Fernández Freixanes	5
Discurso do Ilmo. Sr. D. Florencio Delgado Gurriarán	11
Discurso do Sr. D. Xosé Gayoso Díaz	21

Letras Galegas 2022

REAL
ACADEMIA
GALEGA